

Lyngør historiegruppe

Lyngør historiegruppe ble etablert sommeren 2015 og er en uavhengig gruppe bestående av personer som er interessert i Lyngørshistorie, både i smått og stort. Gruppen har som formål å stimulere til å bevare og å gjøre kjent historiske minner knyttet til Lyngør. Disse små skriftstykkene er ledd i dette, og er skrevet av folk som har en historie å fortelle, eller som har kunnskap å dele.

Nr. 22

Mars 2020

TÅRNET PÅ HOLMEN I LYNGØR.

Helge T. Krafft

Bommen etter prospektkort 1865.

Akvarell av Finn Krafft 1929.

Tårnet.

På de eldste bildene av Lyngør, prospektkort fra 1865 og fotografier fra 1875, ser vi et tårn på toppen av Holmen. I 1865 var tårnet i 3 etasjer og i 1875 én etasje høyere. Det hadde fire ben, stiger, plattformer og en stang på toppen. I følge det aller eldste fotografiet av Holmen fra 1862, var tårnet ikke bygget da, og på bilder etter 1875 er det forsvunnet.

Eldre mennesker, som har gått på Lyngør skole, forteller at de så noen merkelige bolter i fjellet oppå heia, like sør for skoleplassen. Ingen kunne forklare hva de hadde vært brukt til, med mindre de kanskje kan ha sett bildene og forstått at boltene hadde noe med tårnet å gjøre. Siden har folk lurt på det i årevis. På spørsmål fra Jan Fredrik Gundersen til sjefsingeniør Johan Anton Wikander om dette svarer han at tårnet sannsynligvis var markering av et "trigonometrisk målepunkt".

Som speidergutter lærte vi å bruke kart og kompass. Blant karttegnene var en liten trekant med en prikk i midten. Det var et slikt punkt, og befant seg som regel på en fjelltopp i form av en stang, solid støttet av 4 ben eller barduner.

Anders Olsens lager, Emils 1. hus, skomakerens hus, lavt tårn, Pynten.
Holmen fra syd ca. 1865

Det kan også være en varde med en stang på toppen, gjerne med to trerammer i kryss øverst på stangen, så den skal bli lettere å se. Alle som har vært til fjells har sett sånne. Ved en befaring til det høyeste punktet på Holmen, syd for skolen, finner vi en liten metallbolt, som har en prikk i midten. Et par meter fra den er det noen boltehull, dels med bolter i, som danner en firkant på ca 4,5 m. Det er tydelig at 4 ben har vært festet i fjellet. Tårnene har stått der ! Hjørneboltene/-hullene må ha vært brukt til begge tårn. Sett i forhold til huset ved siden av kan det første tårnet ha vært ca 11 m høyt, det andre én «etasje» høyere, ca 13 m, med en 7 m høy mast på toppen. Det var smått stell med flaggstenger på den tiden, så det er lite sannsynlig at dette var en flaggstang. Den kan likevel ha vært forsynt med et slags flagg eller merke, som kunne ses på lang avstand, helt fra Sildeskjær til Askerøya, og alle steder innenfor. Det er nærliggende å tro at masten kan ha vært brukt som det ene siktepunktet i sjømålingene, der de målte alle de dybdene som vi ser på sjøkartet. Norges geografiske oppmåling, forkortet NGO, ble grunnlagt 1773 med rent militært formål. Fra 1785 begynte sjømålingene, i 1932 utskilt som Norges sjøkartverk. Institusjonene ble igjen slått sammen til Statens kartverk i 1986. De mener at Sjøkartverket ikke har bygget tårnet, men kan meget vel ha benyttet det til kartlegging av sjøområdet med havdybder og skjær.

DS «Hansteen»

D/S "Hansteen" havmålte strekningen mellom Færder og Mandal i 1867. Arkivmateriale fra den ferden sier ikke noe om tårnet på Holmen, men det er mulig at opplysninger finnes i mere utilgjengelige arkiver. I «Fortegnelse over Mærker ved begyndelsen av 1866» er oppført både Giving-Stangholm og Askerø-Stangholm ved Lyngør, som sikkert var siktepunkter nok for måling av dybder på utsiden, men fra innsiden var de ikke synlige, så tårnet kan muligens ha vært til nytte der.

Siden eiendommen, der tårnet sto, har tilhørt Anders Olsen og hans etterkommere, er det rimelig at hans sønn, Andreas **Emil Olsen** (1837-1908) har fått tårnene reist. Han var en meget aktiv mann med stor interesse for Lyngørs utvikling. Han bidro til at telegrafene kom i 1866, Lyngørs 3. og siste skole, som sto ferdig i 1875 og fyret, som lyste første gang i 1879. Han var også initiativtaker til kontrahering av dampskipet Odin 1880, bygging av veien fra Tvedestrand til Bosvik 1885-1893, mens han var ordfører i Dypvåg 1880-85. Telegraf- og telefonstasjon var dels i hans eget hus, dels i huset vest for tårnet, til 1930-årene. Hans familie hadde et toetasjes hus, som sto i haven vest for det nåværende. Det ble revet og flyttet til Vollen på Risøya, som arbeiderbolig. Hans bror, skipsbyggeren **Ole Andreas Olsen** (1822-1906) på Risøya, besørget flyttingen. Muligens bidro han også ved byggingen av den store sveitservillaen i 1872-73. Arkitekt Adolf Schirmer (1850-1930), tegnet de vakre detaljene i fasadene. «Snekkergleden» har vært stor. Vi finner detaljene, meget forenklet, over vinduene på skolen, som ble bygget kort tid etter.

Anne Margrethe og Andreas Emil Olsen

Ole Olsen leverte tegninger og tømmer til Bernt Olsens hus (B.A. / A.B.) i 1854. Han skal ha levert «riss» til flere liknende hus i Lyngør. Det fortelles ikke meget om hus i Dypvågboka, men Ole, som skipsbygger, må ha vært en habil byggmester, også for hus. Han var tydeligvis en dyktig fagmann, og kan tenkes å ha konstruert tårnene. Båtbyggerne kunne sikkert også hjelpe med husbygging i ledige perioder, slik fagfolkene fra Lyngør Båtbyggeri flyttet og gjenreiste Anders Olsens hus på Rota i 1953.

Det første tårnet må være bygget helt i begynnelsen av 1860-årene, og et nytt, større, omkring 1870. Det er nærliggende å tenke seg at Emil bygget dem for å få utsikt til havet over Lyngørsiden, men samtidig for å hjelpe losene og muligens Sjøkartverket, også i egen, og Lyngørs, interesse. Hans hus lå for lavt til at han kunne se havet derfra. Sjøkart var høyst nødvendige for skipsfart og fiske.

Holmen var den sentrale øya, men er ikke særlig høy, bare ca 15 m, der tårnet har stått. Lyngørsia er ca 23 m høy, der det gamle losvaktuset fremdeles står. Den optiske telegrafene sto der lenge før Emil Olsens tid og er gjenreist i vår tid. Lyngørsida er altså mye høyere, men han bodde på Holmen !

Holmen i 1875.

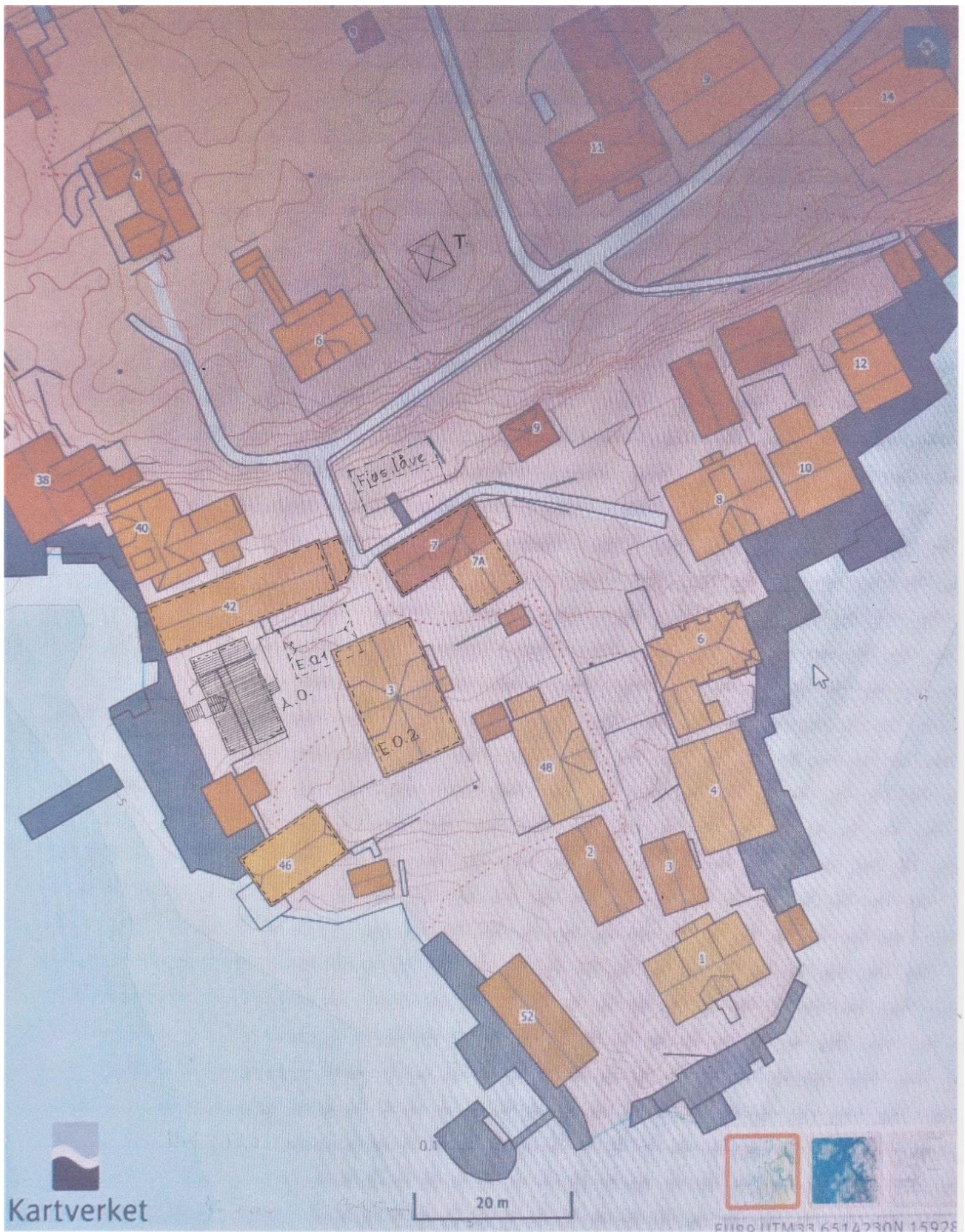
Høyeste tårn. Skolen. Anders Olsen. Emil Olsen 2.

Fra toppen av tårnet kunne han se havet til horisonten over Lyngørsida. Det er meget sannsynlig at losene på Holmen også fikk bruke det. På Odden hadde de sitt vakthus ved minen, som antakelig både losene og tollerne brukte. På Lyngørsida står losvakthuset der fremdeles, til minne om seilskutetidens mange drama.

De eldste fotografiene fra Lyngør er av Holmen ca 1862 og 1865, det siste som farvelagt prospektkort. Fotografiene av Lyngør i 1875 finnes i et album hos Emil Olsens etter-kommere. Det er sannsynlig at han har sørget for at de ble tatt. Prospektkort er siden blitt produsert for hans sønn Anders Olsen Holm og solgt i butikken.

Bolten i midten av tårnet.

Holmen. Anders Olsen. Emil Olsen 1 og 2. Fjøs, låve. Tårnet. kartverket.no

Kilder:

Chr. J. Christophersen: Register over Anders Olsen, Lyngørs etterslekt, 1946.

Vandring i Lyngør, tekst Gunborg Songe Ulmo, Tore Kristiansen, Mette Ellingsen og Kirsten Hellerdal 1994.

Jan Fredrik Gundersen, Johan Anton Wikander

Peder og Dagny Holm: Emil Olsen, Lyngør, 1953, 48 sider, hefte A4

Conrad Holms familie: Oversikt over Anders Olsens sønn, Emil Olsens etterkommere, fra 1837 til 1993, april 2002, 32 sider.

Elin Ulmo: 82/02 Holmehuset, 7 s.

Kjørholt og Marcussen: Gjeving, Vollen s. 60.

Barth-Andersen: Risøyas historie, Vollen s. 71-72.

Statens kartverk v/ Per Chr. Bratheim og Atle Midthassel.

Bjørn Geirr Harsson: Verneplan for kart og oppmåling, 2011.

Norges geografiske oppmåling, Sjøkartverket

Trondheims sjøfartsmuseum «DS Hansteen»

Efterord:

Andreas Emil Olsen var yngste bror av min oldefar Bernt Andreas Olsen. Dagen etter at det ovenstående var skrevet og sendt ut første gang (20.5.2017), ble jeg oldefar til en gutt, som heter Emil.

Helge T. Krafft

Tårnet i 1875, sett fra Bommen